



INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA «JOY»(XURSANDCHILIK)» TUSHUNCHASINI IFODALOVCHI TIL BIRLIKLARINING ONTRASTIV-TIPOLOGIK TADQIQI

Mamatova Nilufar Abduxoshimovna

Andijon davlat tibbiyot instituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6626111>

ARTICLE INFO

Received: 28th May 2022

Accepted: 02nd June 2022

Online: 05th June 2022

KEY WORDS

baxt-saodat, kontsept, turli madaniyat, milliy ong, jamoa, quvonch, qanoat, yaxshilik, farovonlik, saodat, baxt, boylik, omad, o'lja, xazina.

ABSTRACT

Maqolada ingliz va o'zbek lingvomadaniyatida «joy» va «xursandchilik» kontseptining turlicha tahlili misollar yordamida yoritilgan. Ushbu ishning maqsadi ingliz va o'zbek tillarida "Happiness" va "Baxt" tushunchalari mazmunidagi umumiy va o'ziga xos komponentlarni aniqlashdan iborat.

Ma'lumki, gumanitar-bilimlarning turli sohalari doirasida, turli madaniyatlarda baxt-saodatga bo'lgan qiziqish, uning moddiy sifatlari va nomoddiy komponentlari baxt-saodat bilan bog'liq tuyg'ular, uning sifatlari insonning ma'naviy mohiyatini tavsiflaganidan dalolat beradi. Baxtni tushunish turli madaniyatlarda insonning qadriyat ehtiyojlarini aks ettiradi va shu bilan tadqiqotchilarga insonlarning etnik, jamoaviy, milliy ongini shakllantirish uchun asos bo'lgan madaniyatning kelib chiqishi haqida xulosa chiqarishga imkon beradi. Baxtga munosabat turli ijtimoiy guruhlarning ekzistensial xususiyatlarini, me'yorlarini, an'alarini ochib berishga imkon beradi, chunki baxtning turli madaniyatlar doirasida turlicha talqin etilishi ularning etno-madaniy o'ziga xosligi, dunyo va odamlar idrokini ochib beradi(2, p. 602).

ADABIYOTLAR SHARHI

Inson ongining shakllanishi va rivojlanishini tilning o'zini shakllantirmasdan tasavvur qilib bo'lmaydi, chunki til inson ongining shakllanishi uchun vosita bo'lib xizmat qiladi. E. F. Tarasovning fikriga ko'ra, "Til haqiqatda paydo bo'lgan ong obrazlarini umumlashtirishvositasi" bo'lib, til belgilari bilan bog'liq ong tuzilmalarining shakllanishi ijtimoiy xarakterga ega. E.F.Tarasov lingvistik ongni "lingvistik vositalar - so'zlar, erkin va barqaror iboralar, matnlar va assotsiativ sohalari yordamida shakllangan ongning tasvirlari majmui" deb izohlaydi (6, p. 36). Bizga ma'lumki, kognitiv lingvistika va lingvomadaniyatning muhim birliklaridan biri «konsept» hisoblanadi. Bugungi kunda u ko'plab tadqiqotchilarning diqqat-e'tiborini o'ziga qaratib kelmoqda. Konsept



terminini tahlil qila turib, tadqiqotchilar ushbu xulosaga kelishdi:

Konsept nafaqat ierarxik tizimning lingvomadaniy sohalariga asoslanib qolmay, balki biror bir xalq madaniyatini o'zida aks ettiradi. "Kontsept" - insonning bilim va tajribasi namoyon bo'ladigan va u bilan o'z faoliyatini ko'rsatadigan abstrakt birlikdir. (7, p. 603)

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib ingliz tilidagi «Happiness» va o'zbek tilidagi «Baxt» konseptlarini kognitiv nuqtayi nazaridan tahlil qilsak, garchi bu so'zlar umumiy jihatdan bir xil ma'noni ifodalasa ham, ularning tarkibidagi nozik emotsional-semantik komponentlar to'liq mos kelmaydi. Xususan, ingliz tilining etimologik lug'atiga ko'ra, "Happiness" so'zi "hap" - tasodifiy hodisa so'zidan kelib chiqqan bo'lib," tasodif, insonning omadi, nasibasi, taqdiri, kutilmagan hodisa ("tasodif, omad, boylik (boylik), taqdir, kutilmagan hol") ma'nosida ishlatiladi. 14-asr oxiridan boshlab ingliz tilidagi "happy" so'zi "juda xursand" ma'nosida ishlatilgan, 1520-yildan boshlab esa "juda mamnun va xursand" ma'nosida berilgan. Keyinchalik «Happy» sifatdan ot so'z turkumi bo'lgan «happiness» so'zi hosil bo'lib, u 1590-yildan boshlab "yoqimli va mamnun ruhiy holat" ma'nosida qo'llangan. (4, p. 838)

O'zbek va turk tillarini o'rganuvchi olimlar fikriga ko'ra, «Baxt» so'zi qadimgi turk tilidan kelib chiqqan. E.K. Pekarskiyning «O'zbek tili lug'ati»da qadimgi turk tilidan kirib kelgan o'zbekcha «yo'l» so'zi mo'g'ul va buryat tillaridagi «Baxt» va «Baxtga eltuvchi yo'l» so'zlariga etimologik parallel ekanligi ta'kidlangan. Turkiy tillarning etimologik lug'atida "yo'l" so'zining turkiy

tillarda quyidagi ma'nolari borligi haqida ma'lumotlar keltirilgan:

1) yo'l, yo'l ; ko'cha; iz; 2) yo'nalish; 3) sayohat; sayohat; yo'lda bo'lish, parvoz; 4) insult, tezlik; chiqish; o'tish; kanal; yo'llar, kanal; 5) ip; xislat; chiziq; ayrilish; 6) to'g'ri yo'l; hayot yo'li; imkoniyat; qabul; usul; vositalar; chiqish yo'li); 7) taqdir; baxt; nasiba; omad; 8) sovg'a; yigit tomondan qiz tomonga to'yda berilgan pul sovg'a. Lug'atda turk tilidagi "yo'l" ning majoziy ma'nolaridan birini aks ettiruvchi ma'nosi toraygan "baxt, baxtli safar, muvaffaqiyat" ma'nosi bilan mo'g'ulcha paralleli haqida ham so'z yuritiladi.

Shunday qilib, asli «yo'l» ma'nosini ifodalovchi turkiy so'z toraygan ma'no bilan mo'g'ul tiliga o'zlashgan, so'ngra bu semantikaga ega bo'lgan mo'g'ulcha «baxt» so'zi ayrim turkiy tillarga, jumladan, o'zbek tiliga ham o'zlashgan.

Etimologik ma'lumotlarning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, ingliz tilidagi "baxt" so'zi quvonch, omad, insonning shaxssiz harakatlari quvonchli his-tuyg'ularga, ya'ni tasodifiy holatlarga olib keladigan tushunchalarni ifodalaydi. O'zbeklarda "baxt" so'zi etimologik jihatdan yo'l, taqdir, baxtli sayohat ma'nolari bilan bog'liq. "O'zbek Tili lug'ati" da quyidagi ta'riflar berilgan: " yaxshilik", " farovonlik", " saodat", " baxt", " boylik", " omad", " o'lja", " xazina " (4,s. 838). O'zbekcha onlayn lug'atda " baxt " oddiygina qilib "baxt, omad // baxtli, omadli; ovdagi omad; baxtli, omadli kun" deb belgilangan, bundan tashqari lug'atda "baxt" so'zining quyidagi inglizcha variantlari bor: «happiness, welfare, well-being» («baxt, farovonlik, tinchlik»).

«Baxt» konseptining izohlari: «the quality or state of being happy» (baxtli bo'lishning sifati yoki holati), «good fortune»(omad),



«pleasure»(zavq), " contentment "(mamnunlik),»joy»(baxt); «A state of well-being characterized by emotions ranging from contentment to intense joy»(farovonlik holati, mamnunlikdan tortib to quvonchgacha), «emotions experienced when in a state of well» -being «(farovonlik holatida bo'lgan his-tuyg'ular); out of date. «Good fortune: prosperity»(omad, farovonlik), «a state of well-being and contentment: joy»(farovonlik va mamnunlik holati: quvonch), «a pleasurable or satisfying experience» (yoqimli yoki qoniqarli tajriba), " felicity, aptness "(baxtililik, moslik).

"Baxt" tushunchasini faqatgina so'zlar bilan voqealanib qolmay, turli frazeologik birliklar, aytilar va maqollar kabi boshqa lisoniy birliklar bilan ifodalanishi mumkin. "Baxt" va "baxtli" so'zlari-bu odamlar his qiladigan, o'ylaydigan va gapiradigan hissiy so'zlardir. Bu frazeologik birliklar, aytilar va maqollar xalqning, u yoki bu mamlakatning his-tuyg'ulari, hayot tajribasi, urf-odatlar va an'analari natijasi o'laroq vujudga kelgan.

Kuninning «Англо-русский фразеологический словарь» lug'atida «Baxt» konsepti bilan bog'liq quyidagi frazeologik birlik keltirilgan:

«As happy as a clam» -juda baxtli, xursand ma'nosini ifodalaydi.

"It never occurred to him to be discontented... He was as happy as a clam." The Harpe's Head - A Legend of Kentucky, 1833:

Ushbu iboraning dastlabki varianti «as happy as clam at high water» bo'lib, agar uni o'zbek tiliga so'zma-so'z tarjima qilsak, suv toshganidagi moluskadek xursand ma'nosini ifodalaydi. Ushbu iboraning tarixiga nazar solsak, u ilk bora 19 asr

boshlarida AQSHning shimoliy – sharqiy shtatlarida dengizchilar tomonidan foydalanilgan. Nega aynan ikki pallali molusyuskadek baxtli iborasi qo'llanilgan? Sababi molyuskalar faqatgina suv satxi yuqoriga ko'tarilgandagina suv yirtqichlari va dengizchilar ta'qibidan ozod bo'lishgan. Shu sababli ham amerikalik dengizchilar orasida ushbu ibora juda mashhur bo'lgan va keyinchalik u oddiy xalq tiliga ko'chgan. Bundan tashqari ingliz tilida «happiness» konsepti bilan bog'liq quyidagi mashhur frazeologik birliklarni ko'rishimiz mumkin: «Over the moon, happy clappy, happy slapping, happy hour, happy family» Ushbu inglizcha frazeologik birliklarning barchasida insonning hayotdan manunligigi, hissiyotga boy damlari huchli emotsional bo'yoqlar orqali ifodalangan.

O'zbek tilida ham «Baxt» konseptini ifodalovchi juda ko'plab frazeologik birliklar, aytilar va maqollar mavjud. Quyida ularning bir-nechtasini taniqli o'zbek adiblari asarlaridan olingan parchalar misolida ko'rishimiz mumkin: Baxti ochildi- Oila qurib, shirin, osoyishta hayot kechirish chog'iga yetishmoq (asosan ayollarga nisbatan ishlatiladi).

« Ajab emas, baxti ochilib, Gulnor ham yaxshi, obro'li joylarga kelin bo'lsa». Oybek «Qutlug'qon»

XULOSA VA MUNOZARA

Yuqorida keltirilgan misollardan ko'rish mumkinki, ingliz tilidagi «Happiness» va o'zbek tilidagi «baxt»konseptlarining universal xususiyatlari mavjud. Ikkala tilda ham «Baxt» haqida tasavvur qilinganda, Love-sevish, To be loved-sevilish, Joy-shodlik, Contentment- mamnunlik, Pleasure-hayotdan bahra olish, Achievements-muvaffaqiyat, Freedom-ozodlik, Happy life- baxtli hayot, Luck-omad, Fortune-taqdir kabi freymlar



tushuniladi. Biroq, shuni ham alohida ta'kidlash joizki, ingliz tilida «Happiness» va o'zbek tilida «baxt»konseptlarining ikki

millat lingvomadaniyatida voqealanishi ko'p o'rinlarda bir-biridan keskin farq qiladi.

References:

1. A large collection of proverbs (Electr.resource) - Access mode: <http://posloviz.ru/> - Access date: 02/11/2018.
2. Vorkachev, S.G. The concept of happiness in the English language: a significant component / S.G. Vorkachev, E.A. Vorkacheva // Mass culture at the turn of the 20th - 21st centuries: Man and his discourse. - M.: «The Alphabet Book», 2003. - S. 263-275.
3. Zaliznyak, A.A. Happiness and pleasure in the Russian language picture of the world / A.A. Zaliznyak // A.A. Zaliznyak, I.B. Levontina, A.D. Shmelev. Key ideas 271 Russian language picture of the world: Sat. Art. - M.: Languages of Slavic culture, 2005. - P.153-175.
4. Explanatory dictionary of the Russian language S.I. Ozhegova (Electr. Resource) - Access mode: <http://www.ozhegov.org/> - Access date: 02/10/2018.
5. Oxford English Dictionary (Electr.Resource) - Access mode: <https://en.oxforddictionaries.com/> - Access date: 06/10/2018.